

A „G. TELEKIEK ALAPÍTVÁNYA” 180 ÉVES A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKA- DÉMIA KÖNYVTÁRA

Körmendy Kinga
könyvtáros, PhD, MTA Könyvtára
kormendy@vax.mtak.hu

Mázi Béla
könyvtáros, egyetemi doktor, MTA Könyvtára
mazib@vax.mtak.hu

I. Ferenc császár és király 1825. július 3-án Bergamóban kelt királyi levelével szeptember 11-ére összehívta Pozsonyba a magyar országgyűlést – több mint egy évtizedes szünet után. Nyílt beismerése volt ez annak, hogy az udvar törekvése Magyarország központosított kormányzására kudarcot vallott; vissza kell térni az ország irányításában az alkotmányos módszerekhez.

Az országgyűlés tárgyalásai során nagy figyelmet szenteltek a magyar nyelv ügyének is. A vármegyéek egy része azzal az utasítással küldte követeit Pozsonyba, hogy igyekezzenek a magyar nyelvet a közigazgatásban hivatalossá tenni. A nemzeti nyelvről folytatott tanácskozások közben merült fel ismét egy magyar tudós társaság alapításának gondolata. Révai Miklós már az 1790. évi országgyűlés résztvevőinél sürgette az alapítást; akkor az általános pénzihiány jelentette a legfőbb akadályt. Nem voltak még érettek a körülmények arra, hogy a tehetősek belássák: saját erszényükbe kell nyúlniuk, hogy a nemzeti intézet anyagi alapjait megvegyék. Egy emberöltő kellett a szemléletváltáshoz. A fiatalabbak – Széchenyi István nemzedéke – előtt már világos volt, hogy csak az egyéni kezdeményezéssel alapuló anyagi áldozatvállalás lendítheti tovább a nemzeti művelődés ügyét.

Az Akadémia négy első alapító tagja közül Vay Ábrahám 1825. november 21-én adta át a nádornak az általuk készített működési tervet. A tudós társaság székhelyétül Pestet javasolták, mert itt van a Nemzeti Múzeum és könyvtára. A két tudományos intézmény kölcsönösen segíthetné egymást. Különösen érvényesnek érezte ezt a könyvtár és egyéb akadémiai gyűjtemények esetében, mert ezek megszerzése elvinné a társaság egész pénzalapját.

Az országgyűlés alsó és felső táblája meg egyezett abban, hogy a tudós társaság létesítésének, szervezetének és más intézményekkel való kapcsolatának módjait országgyűlési bizottság dolgozza ki. A Végh István koronaőr elnökle alatt működő bizottság 1826. március 15-én ismertette jelentését. Vay tervét némi módosításokkal elfogadták. A felállítandó tudós társaság és a Nemzeti Múzeum intézményi kapcsolatáról az volt a véleményük, hogy mindkét intézmény a nemzeti művelődés és a tudomány szolgálatában működik, ezért támogassák egymást, de mindkettő őrizze meg függetlenségét.

Teleki József ismerte az országgyűlésen elhangzott véleményeket a tudós társaság felállításáról. Az Akadémiára tett felajánlásokkal megvalósulni látta apjának, Teleki Lászlónak

(1764-1821) a tudós társaságról alkotott elgondolásait. Az is nyilvánvaló volt számára, hogy a megajánlott pénzüsszegek nem teszik lehetővé az éppen létrehozott társaságnak egy saját könyvtár azonnali beszerzését. Tudta, hogy könyvtár nélkül nem képes ellátni tervezett tudós társaság a kívánt feladatokat. Ezért az Akadémiára tett felajánlásokhoz a családi könyvtár adományozásával csatlakozott. Az Akadémia felállításának lehetőségeit vizsgáló országgyűlési bizottság jelentésével – célszerűtlen a Magyar Nemzeti Múzeumot és a tudós társaságot pénzügyileg és állományukat tekintve összekötni – azonban csak a felajánlás előtti napon ismerkedett meg. Másnap, 1826. március 16-án jelentette be, hogy apjuktól, Teleki Lászlótól örökölt és azóta is gyarapított családi könyvtárukat a létrehozandó Magyar Tudós Társaságnak adományozzák. 1826. március 17-én a latin nyelvű alapító nyilatkozatot a kerületi ülés elnöke, Izsák Sámuel, Szatmár megyei követ és alispán benyújtotta a rendek ülésének.

Teleki József eredeti latin nyelvű felajánló nyilatkozatának hivatalos ügyviteli céllal készült másolata József nádor iratai között, a Magyar Országos Levéltárban található. Jelzete: N 64 Lad. XX. Fasc. E. No 23. Magyar nyelven először „a könyvtár alapításának százados

ünnepe” alkalmából, 1926. március 15-én tartott akadémiai ülésen hangzott el, Ferenczi Zoltán főkönyvtárnok fordításában.

„Nyilatkozatása Gróf Teleki Józsefnek, a felállítandó Magyar Nemzeti Tudományos Intézet számára ajánlott Könyv-Tára éránt.

1826. Martius 17-ik napján.

Fenséges császári-királyi örökös herceghez, austriai főherceghez, és az ország nádorához, a méltóságos főrendekhez és az országnak országgyűlésileg összegyűlt tekintetes karaihoz és rendeihez intézett legalázatosabb nyilatkozata gróf Teleki Józsefnek, egyszersmind az érdekelt feleknek nevében.

Fenséges császári, királyi, örökös herceg, Austeriái főherceg és Magyarország nádora! Méltóságos Főrendek, Tekintetes Karok és Rendek! Hogy a nemzeti nyelv előmozdítására és ez által a tudományok művelésére felállítandó és az evégre kikül-

dött külön országos bizottság által kidolgozott munkálat szerint szervezendő Tudós Társaság a maga feladatában a rábízottakban óhajtott eredménnyel meg bírjon felelni, nagy meny-nységű irodalmi segélyekkel, első sorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el. Nem tagadhatom ugyan, hogy a Nemzeti Múzeum, császári-királyi Fenséged védnöksége

Evagatoriū

In pñtī libello p̄tinētur
hec itra p̄ ordinē notata
Optim⁹ modus p̄dicādi

Sermones. xiiij. Michaelis de hūgaria uniuersales

Lū applicatōibz Thematū p̄ntilibz: de Tpe et de Sanctis: omni tpe p̄dicābiles.

¶ Sermōnes electīssimī de Rosario br̄e uirginis Marie. Et de sctā Anna eius matre.

¶ Passio dñi nr̄i Jesu xp̄i: cū sermone eiusdē post Lenam habito: et quattuor euangeliū diligētissime collecta.

¶ Quisq; peculiāres p̄o Trincantibus.

1. kép • Michael de Hungaria: Evagatorium, Köln, 1503. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Jelzete RM III. 15.

alatt, a haza összes polgárainak bőkezűségéből alapítva meg és rövid időn csodamódon megnövekedve, valamint egyszermind a pesti kir. tud. egyetem könyvtára ebben a tekintetben szép eszközökben bővelkednek: amaz azonban saját rendeltetésénél fogva kiváltképpen Magyarországra korlátozva, emez a szükséges pénzalap hiánya miatt szűkebb korlátok közé szorítva, az emberi ismeretek óriási mezején mindmáig sok kívánni valót hagynak fenn. Ennélfogva alólírott és érdekelt feleim főképp ettől a szemponttól, de egyszermind a közjó előmozdításának vágyától indíttatva és a Haza iránti legédesebb szeretettől lelkesítve, a mi jelentős könyvtárunkat, melyet kegyes emlékezetű atyánk és illetőleg mint férj, hajdani Teleki László gróf nagy fáradsággal és tetemes költséggel összeszerzett, mi pedig növeltük és teljesebbé tettük, úgyhogy körülbelül 30.000 kötetet tesz, császári-királyi Fenséged jóváhagyásával a Nemzeti Múzeummal egyesítendőnek, a nevezett társaságnak és a haza összes polgárainak használatára szenteltnek és felajánlandónak határoztuk a következő feltételekkel:

1. Hogy ez majd a Nemzeti Múzeum és a felállítandó Tudós Társaság tagjai által, kik e végre kiküldetnek, külön katalógus mellett, mely a mi költségünkön idővel kinyomtatandó, saját módja szerint átadassék.
2. Az átadás után a Nemzeti Múzeum és felállítandó Tudós Társaság igazgatósága által kijelölendő alkalmas helyiségben külön állíttassék fel s közhasználatra megnyitassék.
3. A könyvek, kéziratok és térképek, melyek e gyűjteményhez tartoznak, akár a Nemzeti Múzeum, akár a Tudós Társaság más könyveivel, kézirataival és térképeivel összeelegyíthetők, sem egyenként, sem tömegesen eladhatók, elcserélhetők vagy más használatra fordíthatók soha se lehessenek, hanem külön bélyeggel láttassanak el és nagy kegyelettel őriztessenek meg.

4. A Tudós Társaság rendes tagjaiból egy, akit mi vagy örököseink kijelölünk és császári-királyi Fenséged, mint a Nemzeti Múzeum és a Tudós Társaság védnöke megerősít és annak az 5000 forint tőkének kamataiból, melyet bankópénzben a Tudós Társaság pénztárába befizetünk, évi 300 forint fizetést kap bankóban, őri minőségben, a Nemzeti Múzeum igazgatójának felügyelete alatt, viselje ennek a könyvtárnak külön gondját.
 5. Ez a könyvtár a mi családunk nevét, t. i. alapítójának, mint férjnek és illetőleg a mi nemzónknak, néhai Teleki Lászlónak nevét viselje.
 6. Az ehhez a könyvtárhoz tartozó könyveknek, kéziratoknak és térképeknek szabad használata, nemcsak magában a fölállítás helyiségében, hanem otthon is, mindazonáltal a visszaadásra nézve kiadandó térítvény ellenében, nekünk és utódainknak érvényben maradjon.
 7. Minden évben ennek a könyvtárnak pontos átvizsgálása szabassék meg a Tudós Társaság igazgatósága, a Nemzeti Múzeum, valamint általunk vagy utódaink által e célra külön kijelölt egyének által.
 8. Abban a nem remélt esetben, ha idővel a Tudós Társaság vagy Nemzeti Múzeum intézménye megszűnnék vagy Magyarország határain kívül kellene vinni, e könyvtára nézve a szabad rendelkezés joga nekünk és örököseinknek épségben maradjon. Egyébként:
 9. Magunknak és örököseinknek fenntartjuk a jogot, egyéb, minden ebből vonható kötelezettség nélkül, hogy ezt a könyvtárt a körülmények szerint gyarapítsuk és bővítsük, mely esetben a Tudós Társaság által ennek velünk közlött szükségleteit szem előtt tartani különös gondunk lesz.
- Melyek után jószág, magas kegy és jóakarattal iránt hálásan, egész alázattal marad császári-királyi Fenségednek, a Méltóságos Főrendeknek s a Tekintetes Karoknak és

Rendeknek legalázatosabb szolgája Teleki József gróf (m. p.), egyszersmind mostoha anyjának, néhai Teleki László gróf özvegyének, valamint ugyane férjtől való fiú, természetes és törvényes gyámjának és gondnokának úgyszintén fivéreinek, Ádámnak és Sámuelnek nevében.”*

Az 1825-27-es országgyűlés megalakította azokat a törvényeket, amelyek a magyar nyelv és irodalom tudományos művelését intézményesen biztosították. A törvények az országgyűlésen erre a célra tett egyéni felajánlásokat nemzeti vagyonként elfogadva, kötelezték a kijelölt országgyűlési bizottságokat működképes intézmények létrehozására. Az Akadémia felállítására kiküldött országgyűlési bizottság elnökévé a nádor Teleki Józsefet nevezte ki. Vezetésével alakították ki az Akadémia alapszabályait, melyek alapján 1830 novemberében az intézmény megkezdte hivatalos működését. Önálló épülete nem volt.

A Teleki család a könyvtárat – alkalmas helyiség hiányában – nem tudta átadni, az továbbra is a Szervita téri Teleki-palotában maradt. A felajánló nyilatkozatban Teleki Józ-

*A felajánló nyilatkozatot a nyomtatásban megjelent ünnepi megemlékezésből közöljük. Akadémiai Értesítő 1926. 8-10.

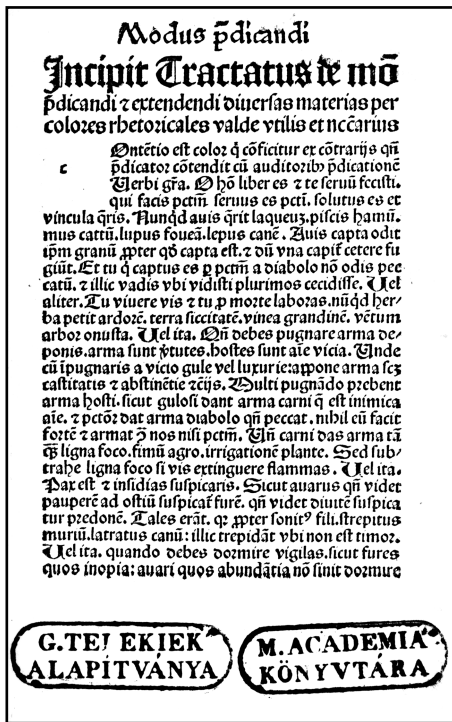
zsef azt a kívánságát fogalmazta meg, hogy a Nemzeti Múzeum vállaljon szerepet a könyvtár átadásában. A könyvtár elhelyezéséről úgy intézkedett, hogy „az átadás után a Nemzeti Múzeum és a felállítandó tudós

társaság igazgatósága által kijelölendő alkalmas helyiségben külön állíttassék fel s közhasználatra megnyitassék”.

Ezért többször felmerült, hogy a Nemzeti Múzeummal közös épületben kapjon helyet az Akadémia. Mindkét intézmény helyigényét, önállóságának megtartását, később pedig városépítészeti szempontokat figyelembe véve ez megoldhatatlannak bizonyult.

1838-ban a Teleki-könyvtár átvételére kijelölt akadémiai könyvtári bizottság jelentésében azt nyilatkozta, hogy az átvétel és a felállítás csak a Nemzeti Múzeum hozzájárulásával lehetséges.

Teleki József az Akadémia 1838. április 23-i kisgyűlésén úgy nyilatkozott, „hogy az alapító levél illető sorai csak az általvételt kívánják megtéetni a nemzeti museummal, a felállítás módját azonban minthogy a könyvtár haszonvétele egyenesen és főleg a társaságot [t. i. az Akadémiát] illeti, kizárólag erre bízzák”. A bizottság Teleki Józsefnek mint a család képviselőjének hozzájárulásával javaslatot állított össze a könyv-

2. kép • A Teleki-könyvtár és az Akadémiai Könyvtár tulajdonbélyegzője a kötetben

tár átvételére, amelyben figyelembe vették az alapítólevél Nemzeti Múzeummal kapcsolatos kitételeit. Az 1838. június 17-i kisgyűlésen jelentették be, hogy a Teleki család elfogadta az átadás és átvétel módjára tett bizottsági javaslatot. A kisgyűlés felhatalmazta Teleki Józsefet, hogy a javaslatot terjessze fel a nádorhoz jóváhagyásra. A nádor 1838. december 17-én ezt a javaslatot véleményadásra átadta Horvát Istvánnak, a Nemzeti Múzeum őrének. Az Akadémiától magát mellőzve érző, sértett Horvát a Nemzeti Múzeum indokolatlanul merev álláspontját fogalmazta meg. A múzeum a már törvénybe iktatott, működő Akadémiával szemben is igényt tartott a Teleki-könyvtárra. Mind a nádor, mind Teleki József figyelmen kívül hagyta a Nemzeti Múzeum beadványát. A Teleki-könyvtárat

a család a Nemzeti Múzeum közreműködése nélkül adta át az Akadémiának 1844-ben, amikor a Szervita téri palotát eladták.

Kollányi Ferenc utólag igazolta József nádor és Teleki eljárását: „Ma már [...] tisztán láthatjuk, hogy a tervezett kapcsolat [az Akadémia és a Nemzeti Múzeum között] [...] üdvös nem lett volna egyik intézetre nézve sem; mert [...] mindkét rész szabadabb fejlődésére bénítólag hatott volna.”

A Teleki-könyvtár méltó helyet 1865-ben kapott, az Akadémia palotájában, a Duna-parti oldal földszinti könyvtártermeiben.

Kulcsszavak: akadémia-történet, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Nemzeti Múzeum, Teleki József, magyar nyelv, reformkori országgyűlések

FORRÁSOK

Acta comitionum Regni Hungariae. Magyar Országgyűlésének írásai. Pozsony, 1825–1826. 1. kötet. 281–282.

Magyar Ország Gyűlésének jegyzőkönyve. Pozsony, 1825–26. 2. kötet. 217, 233–235.

MTA kisgyűlési jegyzőkönyv 1838. MTA Kézirattár RAL K 1393. 22., 36–42.

IRODALOM

F. Csanak Dóra (1959): *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 14. Budapest

F. Csanak Dóra (2001): A Telekiek gyűjteménye. In: Fekete Gézné–Vékerdi László (szerk.): *Örökségünk, élő múltunk.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai. Új sorozat 37. Budapest, 11–33.

Ferenczi Zoltán (1926): A M. T. Akadémia könyvtárának megalapítása. *Akadémiai Értesítő.* 37. 7–17.

Kerényi Ferenc (2002): *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867).* Pest Megye Monográfia közalapítvány, Budapest

Kollányi Ferenc (1910): *Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum.* Értekezések a történeti tudományok köréből XXII. 8. Magyar Tudományos Akadémia, Bp.

